

A STOJADINOVIC-KORMÁNY

Jugoszlávia belpolitikai élete 1933 május 10—aug. 31 között; a Stojadinovic-kormány összetétele; a máj. 5-i választások; Jeftic veresége; a skupstina megalakulása; az ellenzék távol marad; Jeftic bukása; ennek okai; Pál herceg, Bauer érsek és Stojadinovic szerepe; Zivkovic magatartása; Macek Belgrádban; a Stojadinovic-kormány megalakulása; Jeftic és az új kormány harca; az álfelment pártviszonyai; Stojadinovic programja; a kormány labilis helyzete; Stojadinovic kétpárt-rendszere; a radikális-egyesülés szervezése; kormányválság; háttere és okai; mesterkedés a horvát-kérdés körül; horvát elkéseregés; a rekonstruált kormány helyzetének bizonytalansága;

Stojadinovic és Macek; nincs délszláv konszolidáció!

EZERKILENC SZÁZHARMINCÖT június 24-én nevezte ki a délszláv régenstanács Stojadinovic kormányát, melynek összetétele akkor a következő volt:

- Miniszterelnök és külügyminiszter: Dr. Stojadinovic Milán.
- Hadügyminiszter: Zivkovic Péter tábornok.
- Belügyminiszter: KoroSec Antal.
- Pénzügyminiszter: Dr. Letica Dusan.
- Közlekedésügyi miniszter: Dr. Spaho Mehmed.
- Földművelésügyi miniszter: Stankovic Svetozár.
- Kereskedelmi miniszter: Dr. Vrbanic Milan.
- Erdészeti és bányászati miniszter: Stefanovic Ignjat.
- Igazságügyminiszter: Dr. Auer Ljudevit.
- Közoktatásügyi miniszter: Stosovic Dobrovoje.
- Középítészeti miniszter: Bobic Milos.
- Szociálpolitikai miniszter: Preka Milan.
- Testnevelési miniszter: Komnenovic Mirko.
- Tárca nélküli miniszterek: Dr. Behmen Sefkija és Jankovic Gjuro.

A miniszterek közül szlovén KoroSec, horvát Vrbanic, Auer, Preka, Spaho és Behmen, a többi szerb. Vallás szerint katolikusok KoroSec, Vrbanic, Auer és Preka, muzulmánok Spaho és Behmen, a többiek pravoszlávok. A kinevezés idején a Jeftic-klub tagjai voltak: Zivkovic, Stankovic, Stefanovic, Auer és Stosovic; a Jeftic-listán jöttek be, de nem voltak a klub tagjai: Vrbanic, Preka és Komnenovic; a Macek-listán jöttek be: Spaho és Behmen. A többi miniszter nem volt képviselő. Vrbanic képviselő letette mandátumát, hogy szenátor maradhasson. A hivatalosan nem létező radikális pártot a kormányban Stojadinovic szenátor, Bobic és Jankovic, valamint Stankovic és Komnenovic képviselték; a hivatalosan nem létező szlovén néppártot KoroSec, akit utóbb szenátorrá neveztek ki; a hivatalosan nem létező Délszláv Muzulmán Organizációt Spaho és Behmen képviselték. Stefanovic és Stocovic hajdan demokraták voltak, Letica pártonkívüli pénzügyi államtitkár. A Jeftic-kormányban a jelenlegi miniszterek közül Stojadinovic pénzügyminiszter volt, Zivkovic hadügyminiszter, Letica pénzügyi államtitkár, Vrbanic kereskedelmi, Auer pedig testnevelési miniszter. A kormány összetétele hű képe azoknak a zilált politikai viszonyoknak, melyekben Jugoszlávia él.

A JEFTIC-KORMÁNY bukását a május 5-1 választások óta mindenki várta, de a kormány a lehetetlen helyzetben is makacsul ragasz-

kodott a hatalomhoz. A Magyar Szemle júniusi számában tüzetesen foglalkoztunk a választási hadjáratral és eredményeivel. Mivel a végleges eredmények akkor még nem állottak rendelkezésünkre, legyen szabad ezekről pótlólag beszámolnunk. A választáson részt vett négy lista közül Maksimovic és Ljotic nem kaptak ötvenezer szavazatot, így a mandátumok szétosztásánál nem jöttek figyelembe. A Jeftic-listára 1,747.000 szavazatot esett, a Macek-listára 1,076.000; viszont a mandátumok közül Jeftic 303-at, Macek 67-et kapott. Mivel két régi párt, a szerb radikális és a szlovén klerikális, nem vett részt a választáson, 1,025.000 választó nem szavazott. A kisebbségek vezeték paktuma folytán, a hivatalnokok meg a nagy terror következtében szinte kivétel nélkül a Jeftic-listára szavaztak, ami együttesen az ország szavazatainak mintegy 35%-át jelenti. Alig tehető 10%-ra azoknak a független szavazatoknak a száma, amelyek a kormánylistára estek és ebből is néhány százalékot le kell ütni azokra, akik csak azért szavaztak a kormánynak, hogy Macek esélyeit rontsák.

A kormány azonban bel- és külföldi sajtójával óriási győzelmet hirdetett és látszatra úgy rendezkedett be, mintha 303 mandátuma birtokában legalább egy cikluson át kezében tudná tartani a hatalmat. A délszláv ügyekben kitűnően informált angol sajtó ugyan kezdetől fogva szkeptikusan nézett Jeftic jövője elé és a kulisszák mögött a választások lezajlása óta állandóan kísértett a válság, kifelé mégis sikerült a kormánynak a biztonság érzetét keltenie.

Június 3-án a skupstina előírászerűen összeült. A Macek-listán megválasztott képviselők zágrábi konferenciája kimondta, hogy a parlament működésében Jefticék választási visszaélései és a lehetetlen mandátumfelosztás miatt nem vesznek részt, sőt mandátumukat sem mutatják be. Feltűnést keltett, hogy e határozatot nemcsak Macek és Pribicevic hívei tették magukévá, hanem Spaho, sőt Davidovic és Jovanovic hívei is. A megalakulás formáságain sikerült a skupstinát a kormánynak átvezetnie. Június 20-án megválasztották a skupstina elnökségét. Elnökké Siric Stevan közoktatásügyi minisztert, alelnökké: Markic Franjo, Lázic Voja és dr. Rezek Josip képviselőket választották. Az elnökség ez összeállítása már elárulta a többség frakciókra való bomlásának kezdetét. Az elnökség tagjai a fenti sorrend szerint hajdan a radikális, a szocialista, a földműves és a demokrata pártok tagjai voltak. A szenátus elnöksége nem került új választásra; maradt tehát elnöknek dr. Tomasic Ljubomir, alelnöknek maradtak dr. Ploj Miroslav és dr. Krulj Uros. Ciricnek elnökké választása miatt le kellett tennie tárcáját. Jeftic előterjesztésére még június 20-án dr. Maruáic Drago addigi szociálpolitikai miniszter lett dr. Diric utóda, viszont Marusic helyébe dr. Hasanbegovic Avdo addigi tárcanélküli miniszter lépett. A nevezett miniszterek új minőségükben mindössze egy minisztertanácson vettek részt: azon, amely elhatározta a kormány lemondását.

A LEMONDÁST Közül, Vrbanic és Auer horvát miniszterek provokálták. A minisztertanácson bejelentették, hogy Bánic Milan képviselő beszéde miatt s azért, mert e beszédet a premier szó nél-

kül hagyta, lemondanak. Stojadinovic szolidaritást vállalt a lemondott miniszterekkel, Zivkovic meg úgy vélekedett, hogy a választások lefolytatásával és az új skupstina megalakulásával a kormány teljesítette feladatát, a Koronának tehát alkalmat kell adni a helyzet mérlegelésére. Jefticet e nyilvánvalóan előkészített roham igen kellemetlen helyzetbe hozta és a minisztereket arra kérte, tartsák elhatározásukat legalább a más napra Belgrádba összehívott kisantant-konferencia lezajlásáig függőben. A miniszterek azonban erre sem voltak hajlandók. Erre a kisantant-konferenciát az utolsó percben lefűjték és az egész kormány lemondott.

Bánic horvát képviselő ominózus beszéde azt állította, hogy a marseillei merényletet Macek, Pribicevic és Pavelic együtt határozta el. Macek a választáson visszaélve Jeftic nagylelkűségével, aláaknázza az országot. Felháborodottan tiltakozott az ellen, hogy egyes miniszterek gáncot vetnek Jefticnek. A kormány eltávolítása a jelen körülmények között gáztett (zlocin) volna, új választások kiírása meg katasztrófa. Azután megtámadta Bauer érseket, aki szerinte jogtalanul avatkozott be a politikába. Intrikák helyett a katolicizmusnak kellene leszámolnia a klerikalizmussal és az egész ú. n. horvát kérdéssel. Vegyék tudomásul, hogy az ország tengelye a szerbség.

Miután Banic nemrég még párizsi sajtó-attasé volt és a premier, bár jelen volt a skupsrinában, nem tett a beszédre semmi megjegyzést, csak közlését tiltotta el, sokakban joggal felébredt a gyanú, hogy Bánic Jeftic megbízásából beszélt. Különbön is a beszédnek a parlamentben és a parlamenten kívül előzményei voltak.

A mandátumok igazolásának tárgyalása kezdettől fogva Macek és hívei ellen való támadásokból állott. Popovic Velja belügyminiszter azzal vádolta Maceket, hogy a kormánypárti választókat terrorizálta. Megvádolta a katolikus klérust is, hogy helyzetével visszaélve Macek törekvéseit segíti elő. Kilátásba helyezte az állam ellenségeinek minden eszközzel való letörését. Kojic Dragutin igazságügyminiszter kijelentette, hogy a horvát kérdésnek plebiscitummal való megoldását soha nem tűrik. Egy népszavazás már volt: az, amely a harcmezőn dőlt el. Bauer érseket élesen megleckéztette, mert Pál hercegnek memorandumot adott át. Fegyelmezné meg inkább politizáló papjait. Baricevic Jankó, az igazoló bizottság előadója, a Macekkel való végleges leszámolást követelte. „Nem hiszem, hogy volna faktor — mondotta — ebben az országban, mely szóba állana a Macek-listán megválasztott forradalmárokkal“. Ehhez Baricevic a nili jefticianus népgyűlésen hozzáfűzte, hogy horvát kérdés nincs, csak maéekizmus (Macekovátina) van. Ezzel majd elbánnak.

Amint e támadásokból is kitűnik, Bauer zágrábi érsek a skupátina összeállése előtt memorandumot adott át Pál hercegnek, amelyben feltárta a választási atrocitásokat és a herceg régenstársait is megvádolta a horvát- és katolikus-ellenes törekvések támogatásával. Az érsek fellépése nagy izgalmat keltett a kormány berkeiben. Az izgalmat még fokozta az a hír, hogy Pál herceg és Macek között közvetítők útján tárgyalások indultak meg és Macek minden további

tárgyalás előfeltételül azt követelte, távolítsák el a Jeftic-kormányt és írjanak ki új választásokat. Banic és Baricevic idézett beszédekben ezért támadták meg burkolt formában a herceget. A Macekkel való kísérletezés Spiritus rectora Stojadinovic volt. Bánic nyilvánvalóan reá célzott beszédében. Stojadinovic minisztersége a Jeftic-kormányban, mellyel minden politikai közösséget eleve megtagadott, kezdettől fogva kérdőjel volt. Most kiderült, hogy Stojadinovic Pál herceg politikai koncepciójának letéteményese.

Stojadinovic Jeftic megbuktatását sürgősnek érezte. Tudomására jutott u. i., hogy Jeftic sajtóságos szervezkedést indított meg, sőt állítólag puccsra készült. Jeftic rögtön a választások után tisztában volt vele, hogy rendszere alapjaiban megingott, de ebből nem volt hajlandó levonni a konzekvenciákat. E helyett azzal a tervvel foglalkozott, hogy mindenkit internál, akit rendszerére nézve veszedelmesnek tart. Popovic Velja május 10-én rendeletet adott a bánoknak, hogy a főszolgabírák (srezki naélnik) útján írássák össze az „államellenes“ elemeket és tegyenek előterjesztést a koncentrációs táborok felállítására kérdésében. Ezenfelül P.O.F (Patriotski Omladinski Front = Hazafias ifjúsági front) néven valami titkos társaságot szervezett, amely trojkákban (háromtagú sejtekben) és petorkákban (öttagú sejtekben) vállalta a terrorista kormány-intézkedések végrehajtását. Állítólag a parlament szétkergetését, a hatalomnak magukhoz való ragadását és Jefticnek vozdá (vezér, Kara Györgye címe) való kikiáltását is tervezték. Bajos ma még megállapítani, hogy mi ebből az igaz, de az *idézett* beszédekből következőleg, nem fogadhatjuk el Jeftic és hívei egyszerű tagadását teljes hitelt érdemlőeknek.

Egy további probléma Zivkovic tábornok magatartása. Éivkovicot állítólag azok a jelentések bírták sógorával, Jefticcel, való szembefordulásra, amelyek a bevonuló horvát újoncok forradalmi viselkedéséről szóltak. Azt hiszem, ehhez hozzájárult az is, hogy egy Jeftic-diktatúra lefokozta volna a tábornok jelentőségét. Úgy látszik, Stojadinovic azzal nyerte meg terveinek, hogy biztosította neki a hadseregben kialakult pozíciója változatlan megmaradását.

A VÁLSÁG KITÖRÉSE országszerte, sőt Európa-szerte, nagy megkönnyebbülést okozott. Általános volt a vélemény, hogy a tatárjárás-szerű választás után a diktatúra folytatása, sőt fokozása, katasztrófa felé vezetne. Pál herceg egyik első intézkedése az volt, hogy a horvát nemzet vezérét audienciára hívta. Macek ugyan a felajánlott szalonkocsit visszautasította, Belgrad helyett Zimonyban szállt meg és személyes biztonságára két hatalmas erejű hívét testőrként magával vitte, de az audienciára elutazott. A belgrádi pályaudvaron a szerb demokraták és a földművespártiak nagy ovációval fogadták. Két óránál hosszabb ideig volt Macek a régenshercegnél. Azután a herceg kívánságára Zivkovicot is felkereste és vele egy óráig tartó eszmecsereét folytatott.

Hogy mi történt ez audienciákon, azt ma még hitelesen nem tudjuk. Davidovic Ljuba, a szerb demokraták vezére, egy nyilatkozata szerint, mikor Macekkel közös listát állított, ez a Karagyorgyevicsek

Jugoszláviáját elismerte, viszont Davidovic a széles önkormányzat (siroka samouprava) álláspontjára helyezkedett. Maceknek a Temps június 28-i számában megjelent nyilatkozata körülbelül ugyanezt mondja: elismeri a monarchiát és az ország határait, de ezeken belül federatív szervezetet kíván. A marseillei királygyilkosság igen súlyos visszahatással volt a horvát kérdésre. Minden külpolitikai lehetőség egyelőre megszűnt, otthon meg az Uzunovic- majd a Jeftic-rendszer elfojtott minden szabad mozgást. A legsürgősebb feladatnak e rendszerek eltávolítása látszott és a horvát nemzet vezére nem utasíthatta vissza a feléje nyúló kezeket. Macek nyilatkozataiból annyit tudunk, hogy a hercegnek Jefticék felmentését és egy neutrális kormány kinevezését ajánlotta. A neutrális kormány azonnal oszlassa fel az álparlamentet, melyet az ellenzék soha el nem ismer, és egy igazságos választójogi törvény oktrojálása után tartson szabad választásokat. Minden egyébről az új skupStina fog dönteni.

Macek ez előterjesztései teljes összhangban állottak a parlamenten kívüli ellenzék felfogásával és a horvát-kérdés semüyen megoldásának sem prejudikáltak. Azonban eleve valószínűtlennek látszott elfogadásuk. Pál herceg az 1931-i alkotmányra esküt tett és csak olyan reformokra kapható, amelyek ez alkotmány előírásai szerint valósíthatók meg. Macek választójogi oktroja ellentétben áll az 1931-i alkotmánnyal. Az adott viszonyok közt az új választások a szeparatista és köztársasági tendenciák felülkerekedését is jelentették volna. Pál herceg ezeket aligha titkolta el Macek előtt. Úgy látszik, bizonyos modus vivendiben egyeztek meg. Macek a tolerari posse álláspontjára helyezkedett egy rövid életű, a diktatúrát lebontó kormánnyal szemben, mely az 1931-i alkotmány keretei között készíti elő a parlamentarizmus helyreállítását és az új választójogot.

Valószínűnek látszik, hogy a válság kitörésekor Pál herceg már elhatározta Stojadinovic kinevezését, ez meg nagyjában előre tisztázta azt, kiből és milyen feltételek mellett alakítja meg kormányát. A Magyar Szemle júniusi számában ismertettük azokat a kísérleteket, melyek Uzunovic bukása után egy radikális-szlovén-muzulmán koalíció megalakítását célozták. Ez a koalíció akkor nem jött létre. Stojadinovic azonban fenntartotta az összeköttetést KoroSeccel és Spahóval és megnyerte őket egy az 1931-i alkotmányt formálisan elismerő politika számára. 1933 augusztusában a szerb radikális párt úgy próbálta a diktatúra bukását előkészíteni, hogy a párt programját az 1931-i alkotmányhoz szabta és e kereteken belül akarta a banátusok önkormányzatát kicpíteni, a szabadságjogokat helyreállítani és lassú evolúcióval a vidovdáni alkotmány idején fennállott állapotokat életre kelteni. Ez a radikális program, melyet akkor SrSkic miniszterelnök mint államveszélyest eltiltott, a Stojadinovic -vállalkozás alapja lett.

A KORMÁNY MEGALAKULASÁT Jeftic és hívei palástolatlan dühvei fogadták. Sokan úgy érezték, hogy megkondult a lélekharang a rendszer felett, mások látva az új kormány heterogén összetételét, helyzetének labilitását, — hiszen Jeftic parlamentjével kellett dol-

goznia, — azt remélték, hogy Stojadinović kísérlete rövidesen kudarcot fog vallani és akkor ismét ők kerülnek hatalomra.

Jeftić a skupština összeállése után azonnal megalakította a kormánypárti képviselők klubját, az ú. n. Délszláv Klubot (Jugoslavenski Klub.) A listáján megválasztott képviselők túlnyomó része belépett a klubba. De a kívülmaradtak is inkább csak lappangtak, semmint komoly ellenzéki politikára gondoltak volna. A Stojadinović-kormány megalakulása után Jeftić megpróbálta klubját ellenzékbe vinni, de nem ért célt. Mint minden kormányerőszakkal létrejött parlamenti többség, a délszláv is, megbízhatatlannak bizonyult. Amint a hatalom kicsúszott Jeftić kezéből, a képviselők új orientációt kerestek. Egyszerre minden bizonytalanná vált. A többség Stojadinović után indult, a többiek konspiráltak, intrikáltak, új pártokat és klubokat alakítottak és terveztek.

A költségvetést a 313 bemutatott mandátumú képviselő közül 190 szavazta meg. Közülük tíz az ellenzéki listán jött be. Egy szerb földművespárti és két szlovén macekianus az ellenzék határozata ellenére beadta mandátumát. Spaho és hívei, összesen heten, az új kormány megalakulása után ugyanezt tették. Így 180 az a jefticianus szakadár, aki a kormány mellé állott. A július 10-én megalakult kormányklubnak (Klub narodnih poslanika skupštinske većine = Askupština többségi képviselőinek klubja) körülbelül ez a 190 képviselő a tagja. Körülbelül, mert eddig semmiféle hivatalos hely nem számolt be semelyik klub tagjainak számáról. Ez a 190 képviselő a kormány számára csak addig jelent valamennyire biztos többséget, amíg az ellenzéki képviselők a skupstinában meg nem jelennek. A kormánytöbbségből Stojadinović meg sem próbált pártot alakítani, annyira heterogén az összetétele. Mindössze egy munkaprogramra fűzi össze a klubot. Amint a kormány e program kereteit túllépte, sőt mikor csak új interpretációt adott a programnak, a többség megingott.

Persze ez nem jelenti azt, hogy Jeftić jól állana. Különböző szavazások tanúsága szerint mintegy 90 képviselő tart vele és ezek közül sem lesz több 50-nél azok száma, akik klubjának is tagjai. Lázic Voja és a választások előtt Jeftićhez csatlakozott volt szerb földművespártiak kiléptek a klubból és egy földműves-klub alakításával kísérleteznek. Pribicević azon hívei, akik őt a diktatúra alatt cserbenhagyták, az integrális délszlávok új pártját szervezik. Bozic Milan esperes vezetése alatt újra megalakult a régi diktatúra-párt, az ú. n. JNS (Jugoslavenska Nadonalna Stranka = Délszláv nemzeti párt), mintegy 15 taggal. Miután azonban a szenátus többsége e párt híveiből áll, a párt könnyen veszedelmessé válhat a kormányra.

A legérdekesebb alakulat azonban a pártokon felül álló, ú. n. Szlovén Parlamenti Delegáció (Slovenska Parlamentarna Delegacija). Még a skupština összeállése előtt alakult meg Laibachban a drávai bánatus szenátorairól és képviselőiből ez a csoport, mely a szlovén érdekek védelmét és a dekoncentráció megvalósítását vallotta céljának. A szlovén delegáció azóta is minden fordultnál külön tanácskozik. Szlovéniában a kulturális önállóságra való törekvés igen határozott jelei mutatkoznak (a szlovén nyelv kizárólagossága minden

hivatalban, a laibachi egyetem szlovén jellegének kidomborítása, egy Szlovén Tudományos Akadémia felállításának kísérlete stb.) Az új alakulat e törekvések politikai kifejezése.

STOJADINOVIC PROGRAMBESZÉDE országszerte nagy csalódást okozott. Általános feltűnést keltett a beszéd tartalmatlansága. Stojadinovic az 1931-i alkotmányhoz és Sándor király hagyományaihoz való hűségét hirdette, de a nemzet vágyaihoz képest az állami és nemzeti egység keretei között széles önkormányzatot, új választó-, gyülekezési és sajtójogot ígért. Hangsúlyozta a törvényességet, egyenlőséget és azt, hogy Sándor király hagyományainak épségben tartása és képviselése nem egyesek privilégiuma, nem a kormányok joga és feladata, hanem az egész nemzeté. A külpolitikában francia- és kisantant-orientációt hirdetett, — amivel állítólagos németbarátsága hírét akarta megcáfolni, — de semmiféle aktuális kérdést nem érintett.

Jefticék látva a kormányprogram szegényességét, a költségvetés tárgyalását obstrukciós beszédekkel nehezítették meg. A kormány a költségvetés 63. §-ával felhatalmazást adott magának, hogy a választójogi, gyülekezési és sajtójogi reformokat törvényerejű rendeletekkel léptesse életbe. Ezt a közjogilag eléggé aggályos felhatalmazást Jefrió hívei éles támadásokra használták fel. A kormánypárt egy része ingadozni kezdett. Erre a kormány meghátrált és belement abba, hogy rendeleteit előbb egy a parlament két háza által választott bizottságnak mutattja be és csak e bizottság jóváhagyása után teszi közzé. A házat aztán elnapolták, anélkül hogy a bizottságot megválasztották volna. Ez a kormányalakulás kardinális pontjai megvalósításának semmivel sem indokolt elhalasztását jelentette és alkalmat adott arra, hogy a jefticiánus Kojic Dragutin megvédolja a kormányt: nem szándékszik a reformokat tényleg megvalósítani.

A költségvetés tárgyalását a kormány számára megnehezítette az a körülmény, hogy a skupstina elnöksége Jeftic híveinek kezében van. Hogy a kormány az elnökség kérdésében nem állította élére a dolgot, az megint a gyöngeség jele. Jeftic is, Stojadinovic is taktikáznak egy kedvezőbb alkalomra várva, amikor leszámolhatnak egymással. Jeftic érdeke a jelen skupstina megmaradása, Stojadinovic is tartani akarja a skupstinát, amíg a helyzet a választásra meg nem érik. Így a két ellenfél akciója egyelőre párhuzamosan halad. Hogy egy választáson Jeftic kormányhatalom nélkül elbukik, az nem vitás; a vitás az, tud-e a választásokon Stojadinović többséget szerezni. Amíg erre nézve Stojadinovićnak nincsen garanciája, nem javasolhatja a választások kiírását és amíg a jelen parlament együtt ül, Jeftic még mindig felülkerekedhetik. A kormány a reformok elhalasztásával a taktikai mesterkedések játéklabdájává tette az egész politikai életet.

A KORMÁNY TERVEIRE némi fényt vetett a premier költségvetési beszéde. A miniszterelnök kijelentette, hogy igazi parlamentarizmust akar, de az 1931-i alkotmány szellemében törzsi, tartományi és vallási alapon pártalakulásokat nem tűrhet. Szerinte Ausztriát az ilyen ala-

pon létrejött pártok döntötték romlásba. Hivatkozott arra, hogy tavaly az Egyesült Államokban járt és az ott divatos kétpártrendszert tanulmányozta. Ezt óhajtja Jugoszláviában megvalósítani.

Mióta Pál herceg került Jugoszlávia élére, az angolszász minták jöttek divatba. A herceg előtt egy angol stílusú állam berendezésének képe lebeg mint kormányzatának végcélja. Már Jefticék is próbáltak a herceg ízléséhez alkalmazkodni. Kojic miniszter egy felszólalásában nem állított kevesebbet, mint azt, hogy az érvényben lévő választójog alig különbözik valamiben az angoltól! Úric közoktatásügyi miniszternek egyik utolsó intézkedése az ország valamennyi középiskolájában elrendelte az angol nyelvnek a német helyett szabad választással való tanítását. Utólag kiderült, hogy összesen 10 angolra képesített középiskolai tanára van Jugoszláviának. A diktatúra szabadalmazott szocialistája, Topalovic Zivko is azt hirdeti, hogy pártja programját a labouristák programjához szabja. Az angломániának egyik klasszikus tünete a délszláv premier kétpárt-terve.

Stojadinovic elgondolása szerint a jövő parlamentjének két pártja egyrészt a radikális-szlovén-muzulmán kormánykoalícióból, másrészt a parasztdemokrata- (Macek és Pribicevic hívei) szerb demokrata- és földművespárt koalíciójából keletkeznék. Stojadinovic rögtön kormánya megalakítása után megindította az új kormánypárt megteremtésére irányuló tárgyalásokat. KoroSec egészen egyedül áll a mai skupatinában, Spaho hetedmagával és radikálisnak mondható képviselő sincs ma több tíznél: világos, az új kormánypárt csak a jövő skupstinájában veheti át az államügyek irányítását. Ebben az ú. n. radikális-egyesülésben (Jugoslavenska radikalska zajednica — Délszláv radikális-egyesülés) véli Stojadinovic megtalálni annak garanciáját, hogy a jövő parlamentben többsége legyen és a többség irányítása szerb kézben maradjon. A radikálisok az új alakulattal csak nyerhetnek. Újra ők lesznek a vezető párt és kiheverik azt a veszteséget, amit azzal szenvedtek, hogy a diktatúra vezető egyéniségei többnyire az ő soraikból kerültek ki. Korosecnek mindig az volt a fontos, hogy Szlovéniában ő parancsoljon és a katolicizmus jogai respektáltassanak. A Stojadinovic-kormány által megkötött konkordátum a katolikus autonómiát garantálja és a laibachi érsekségben egyházilag először egyesíti a szlovén területet. A radikálisoknak soha nem volt talajuk Szlovéniában, így ha a velük egyesült szlovén klerikálisoknak ott túlsúlyt biztosítanak, ezzel semmit sem veszítenek. KoroSec hívei ugyan autonomisták, de a közjogi finomságok, ellentétben a horvátokkal, sohasem érdekelték a szlovéneket. Ha a hatalom Szlovéniában szlovén kézben van, nekik nem fontos, hogy ez milyen jogi szervezetben nyer kifejezést.

Nehezebb a helyzet a horvát muzulmánoknál. Ezek nemzeti öntudatra ébredését a diktatúra évei teljessé tették. A muzulmánok zömének ellenszenves egy olyan alakulat, mely őket Zágrábtól eltávolítja. E mellett a muzulmánoknak Boszniában a szerb radikálisok voltak az igazi ellenfelei. Az agrárreformot éppen a radikálisok hajtották úgy végre, hogy a muzulmánokat vagyonukból kiforgatták. Hogy Spaho sietett belépni a Stojadinovic-kormányba, az érthető.

A diktatúra minden eddigi rendszernél kíméletlenebbül nehezedett rá Boszniára és a zsoldjába állott néhány száz muzulmánal lehetetlen állapotokat teremtett. Ennek a helyzetnek megszüntetése minden tisztességes muzulmán érdeke volt. Más kérdés, hogy a radikálisokkal való egyesülés nem lő-e túl a célon. Spahónak elég nehéze helyzete volt, mikor az egyesülés gondolatának képviselőjét vállalta. A költségvetés a kormányt felhatalmazta, hogy a délszláv muzulmán egyháznak a diktatúra által oktrojált szervezetét rendeletileg megváltoztassa, székhelyét Belgrádból Szarajevóba helyezze át. Ezzel a jugoszláviai albán és török muzulmánok is Szarajevó egyházi kormányzata alá kerülnek. A diktatúra muzulmán eszközeinek eltávolítása megindult, magát a reis-ül-ulemát, Maglajlic effendit is nyugdíjazzák. Spaho ígéretet kapott, hogy Szarajevóban Serijátjogi főiskolát állít az állam. És megígérték az agrárreform revízióját is. Hogy az ígéretek közül mi valósul meg, azt a múltak tapasztalatai után szkepszissel kell megítélni, de Spaho felfogása szerint a kormányzásban és a kormánypárt életében való részvétel jobban garantálja az ígéretek megvalósulását, mint az ellenzékbe való lépés.

A kétpárt-rendszer ellenzéki része azonban nem tud kicpülni, bár Jovanovic Dragoljub szerb földművespárti képviselő magáévá tette a gondolatot. Jovanovic belgrádi egyetemi tanár volt, de Sándor király diktatúrája alatt köztársasági agitáció miatt elvesztette állását, sőt egy évet ült is. Ezért a szerbek körében nagyon népszerű; a horvátok is rokonszenveznek vele. Az egységes ellenzéki párt megalakulása érdekében kifejtett tevékenysége azonban nem bizonyult sikeresnek. Macek eleve kijelentette, hogy pártja nem adja fel önállóságát. A szerb demokrata- és földművespártok is csak szorosabb együttműködésre hajlandók.

A RADIKÁLIS EGYESÜLÉS PÁRTJA eközben elérkezett a megvalósulás stádiumába. Amikor az új párt Stanojevic Aca (a radikális pártnak Pašic halála óta vezére), Stojadinovic, KoroSec és Spaho aláírásával benyújtotta megerősítésre programját, kormányválság tört ki. Auer, Preka és Stefanovic miniszterek demisszionáltak, de Bobic, Komnenovic és Vrbanic is kijelentették, hogy a pártalakulást helytelenítik és az új párthoz nem csatlakoznak. Ez annál érdekesebb, mert Bobic és Komnenovic a radikális párt tagjai. Állítólag Zivkovic tábornok állt az akció háttérében. A küszöbön álló kis-antant-konferenda miatt a részleges válság augusztus 24-én megoldott. Igazságügyminiszter dr. Miákulin Mile kormánypárti horvát képviselő lett. Erdészeti és bányászati miniszterré dr. Jankovic Gjuro eddigi tárcanélküli minisztert nevezték ki, a szociálpolitikai tárca ellátását ideiglenesen Komnenovic Mirko testnevelési miniszterre bízták. MiSkulin kijelentette, hogy ő sem lép be az új kormánypártba. Minden jel arra vall, hogy a kormányrekonstrukcióval a válság nincs megoldva.

Mikor Stojadinovic az új párt megalakítására határozta magát, kétségtelenül túllépte azokat a kereteket, melyeket kormánya gesztója határaiként programbeszédében megjelölt. Ezzel tehát új

helyzet állott elő. A lépés súlyát még növelte az, hogy előbb látott hozzá a pártalakításhoz, semmint a megígért reformokat megvalósította volna, holott e reformok közt ott szerepel éppen a gyülekezési jog is. Az ellenzék nem hajlandó magát a diktatúra reakciós pártalakítási előírásainak alávetni. Az új párt megalakulása a reform előtt jogtalan előnyökhöz juttatja a jövő kormánypartot.

Még fontosabb ennél az a körülmény, hogy a horvátok e pártalakítást ellenük irányulónak érzik és az a benyomásuk, hogy Stojadinović a horvát kérdés megoldását ad *graecas calendas* akarja elhalasztani. Valóban el is hangzottak olyan vélemények, hogy előbb a banátusok önkormányzatát kell megvalósítani, majd több éven át kipróbálni és csak azután kerülhet a sor a horvát kérdés rendezésére (Obzor, 1935 augusztus 14). A horvát miniszterek az otthoni közvélemény nyomása alatt szánták magukat a lemondásra. Hogy a válság kitörése a rendezettség jegyeit viseli magán, ez igaz. A premier távollétében és mint Jefić bukásakor, most is a kisantant-konferencia küszöbén került sor a lemondásra, sőt a szereplők is részben ugyanazok. Zivković tábornok az utóbbi heteket távol a fővárostól inspekciós úton töltötte, leginkább a horvát és a szlovén területeken. Így bizonyára alkalma volt a horvát közhangulat tanulmányozására. Jól tudja, hogy Jugoszlávia fennmaradásának egyetlen garanciája a hadsereg és minden külpolitikai koncepcióban a hadsereg Jugoszlávia egyetlen hozománya. Ha Jefić bukásához a hadseregben is jelentkező horvát elégedetlenség miatt járult hozzá, akkor megdöbbenéssel kellett látnia, hogy alig pár héttel az új kormány megalakulása óta mennyit romlott a horvát közhangulat.

A diktatúra azt hirdette, hogy a horvát kérdést megoldotta. Stojadinović ugyan elismeri, hogy a horvát kérdést meg kell oldani, de mindent elkövet, hogy a kérdés jelentőségét lecsökkentse és valami fűlikával minél olcsóbban intézze el. A kétpárt-rendszerrel el akarja választani a muzulmán horvátokat a katolikusoktól és a két csoportot külön-külön szerb vezetés alá szeretné fogni. A vidovdáni alkotmány idején már-már sikerült az ország nemszerb pártjait a szerb pártok tartalékává tenni. Stojadinović ugyanezt akarja tenni angol és amerikai elvek hangoztatása közben.

Stojadinović egy skupátinai felszólalásában türelmet kért a horvát kérdést illetően. Ehhez békés atmoszféra szükséges. Előbb ezt akarja a kormány megteremteni. Semmi jele annak, hogy a kormány komolyan készülne a horvát kérdés megoldására. Az 1931-es alkotmány keretei között ez nem is lehetséges. Erről a kormány nem tehet. De tehet arról, hogy a békés atmoszférát maga rontotta el. Macek rögtön a Stojadinović-kormány kinevezése után szkeptikusan ítélte meg a helyzetet. Ez a szkepszis egyre indokoltabbnak bizonyul.

A kormány mézesheteiben az országnak három-négy autonóm részre való szétosztásáról terjedtek el ellenőrizhetetlen hírek (Szerbia, Horvátország, Szlovénia, esetleg külön Bosznia), Davidović összetett államot (*slozena drzava*) emlegetett. Macek belgrádi útja után kiemelte, hogy tapasztalatai szerint az unitarisztikus állam gondolatát a szerb ellenzék elejtette. Ma már, Davidović kivételével (Obzor,

1935 szeptember 3), kormánypárti és ellenzéki képviselők egyaránt azt kezdik vitatni, hogy a horvát kérdés nem politikai, hanem adminisztratív kérdés. Ezt tanítja a Narodna Odbrana is. Még olyan naivitások is elhangzanak, hogy a Karagyorgyevicsek bosszút álltak a Habsburgokon Zrínyi és Frangepán kivégzéséért, a horvátok tehát meg lehetnek elégedve (Pravda, 1935 augusztus 11). A kormány és Jeftic sajtója egyaránt elismerik, hogy a horvátok nem játszik az államéletben azt a szerepet, amely őket megilletné, de abban az illúzióban ringatják magukat, vagy legalább is azt akarják elhitetni a közvéleménnyel, hogy az egyenlőség megvalósításával az 1931-i kereteken belül a horvátság 70%-a meg lesz elégedve. Persze az egyenlőség is csak frázis!

A kormány és csatlósai szeretnék Macek híveinek imponálóan egységes frontját megbontani. Ez a kísérlet két oldalról indult meg: egyrészt Pribicevic híveit, másrészt a horvát klerikálisokat próbálták Macek ellen kijátszani. Pribiőcvic hívei a radikálisokkal régi barátságban állottak. A párt mindig délszláv meggyőződésű volt. Így ez az elgondolás nem volt realitás nélkül való. Mivel azonban Pribicevic eddig nem tért haza párizsi emigrációjából, ez a mesterkedés — annak ellenére, hogy sok horvát hazafi nem látja szívesen a Macek-Pribicevic szövetséget — nem érhetett célt.

A horvát klerikálisokkal sem boldogult a kormány. A párt utolsó képviselője, Baric Stjepan, aki a diktatúrát közvetlenül megelőzőtt Korosec-kormánynak tagja volt, ugyan rendelkezésre állott, de a párt régi vezetői nem. Mivel azonban a szlovén klerikális párt is résztvett e kormányakcióban, ez arra mindenesetre jó volt, hogy az amúgy sem felhőtlen horvát-szlovén viszonyt megzavarja, amiből csak Belgrádnak van haszna.

Ezek a tünetek és egy sereg a tüneteket megerősítő nyilatkozat Zágrábban érthető elkedvetlenedést okoztak. Telitalálatnak mondható Stanojevic Acának a Politika július 29-i számában megjelent nyilatkozata. Pasic hagyományainak leghűbb és Szerbiában páratlan tekintélynek örvendő letéteményese azt mondta, hogy Jugoszlávia fennmaradása mindenképpen biztosítva van. Sem a szerbek, sem a horvátok nem mehetnek sehová sem ebből az országból. A fő az, hogy a nemzetközi szerződések ezt az államot ismerték el, a többi megjön 10—20 év alatt, amint meglett az olasz és a német egység is. Egyesek naív bizakodására hideg zuhanyként hatott ez az őszinte nagyszerb beszéd. A kragujeváci szerb ellenzéki gyűlésen Jovanovic Joca sem mondott egyebet, ha gondolatait diplomatikusabban fogalmazta is meg.

A gyanakvás szelleme lassan úrrá lett a horvát nemzeten. Kezdték megállapítani, hogy alapjában véve semmi sem változott Jeftic bukása óta. A diktatúra egész apparátusa a helyén van, terrorista bánjaival együtt. Jeftic bánjainak megtartása egyike a Stojadinovic-kormány rejtélyeinek. Kiderült, hogy egyesek még internálva vannak, a rendkívüli államvédelmi bíróság szorgalmasan dolgozik tovább, sőt Jefticék egyes megkésett kormányrendeleteit Stojadinovic alatt is végrehajtják. A horvát nemzet úgy érzi, hogy Jeftic és Stojadinovic

csak módszerekben különböznek egymástól. Jeftic a horvátság brutális letörésére készült, Stojadinovic pedig egységének megbontására, körülkerítésére és elszigetelésére. Ebben a horvát meggyőződésben adva van nemcsak a kormányválság kitörésének minden eleme, hanem annak lehetősége is, hogy az államválság újult erővel tegye kérdésessé Jugoszlávia létét.

A kormányt közvetlenül egy technikai jellegű veszedelem és a szerb parasztság nagy válsága is fenyegeti. Preka, Stefanovic és Auer lemondása bizonytalanná tette a kormány többségét. Preka a dikta túra-parlament kis horvát ellenzéki pártját, az ú. n. Nemzeti Klubot akarja új életre hívni. Stefanovic a jelen skupátina demokrata-múltú 54 képviselőjével hosszú konferenciákat tartott. Auer több kormánypárti képviselővel részt vesz az integrális délszláv-mozgalomban. És ha a többség nem is szünnék meg, ez akciókkal a helyzet bizonytalansága növekszik. A kormány a törvényerejű reformrendeletek kibocsátásáig létét a jelen parlament életéhez fűzte. Ha a parlamentben leszavaznák, aligha kapna felhatalmazást a reformoknak oktrojjal való életbeléptetésére.

A parasztheadósságok kamatainak fizetésére Jeftic kortesrendelete szeptember i-ig általános moratóriumot adott. A Stojadinović-kormány e dátumig nem találva megoldást, a moratórium határidejét egy hónapra kitolta. A parasztság igen elégedetlen, mert azt hitte, hogy nemcsak adóssága kamatait, hanem magukat az adósságokat is az állam egyszerűen átveszi. A szerb földművespárt e helyzetet nagy mértékben kihasználja a kormány ellen. Jovanovic Dragoljub egyenesen uszítja a parasztot. Az augusztus 25-i kragujeváci népgyűlés tanulságai szerint a parasztság széles rétegei a professzor után indulnak, ami veszedelmes zavarok felé sodorhatja az államot.

Stojadinovic miniszterelnök a délszláv közéletnek kétségtelenül érdekes egyénisége. Nagy műveltségű, világlátott ember, szellemes causeur, aki hamarosan otthon van minden környezetben. Simulékony elvtelensége képesíti a legkülönbözőbb feladatok elintézésére. A diktatúra alatt jó barátságot tudott fenntartani a rendszerrel, anélkül hogy kompromittálta volna magát és anélkül hogy e barátság feszélyezné mai vállalkozásában. Van azonban sok fogyatkozása is. Ilyen hajlama a doktrinerizmusra. Idegen eszméket, rendszereket merőben más viszonyok közt, mint amelyek közt ezek kicrellődtek, átültethetőeknek tart. Sokoldalúságának negatív oldala felületessége, koncepciótlansága. Elmélyedésre nincs ideje, talán képessége sem. Ezért nem érti át a horvát kérdésnek Jugoszláviára nézve sorsdöntő fontosságát. A premiernek nagy baja továbbá a szerb közéletben való gyökértelensége. Kétségtelenül jó szerb hazafi, de világszemlélete a belgrádi plutokrácia nemzetközi színezetét viseli magán. Ügyes ember, de sokszor csak ügyeskedő. Talán e sajátságok magyarázzák meg, hogy vállalkozásának sikerében ma már nemcsak Macek kértelkedik.

MACEK VLADIMIR az a férfiú, akire az új kísérletek és kísértések válságos napjaiban osztatlan bizalommal tekint fel az egész hor-

vát nemzet. És méltán! Ismételten megmutatta, hogy nemzetéért bátran vállal minden megpróbáltatást. Nem azon politikai vezérek közé tartozik, akik híveiket a lövészárokba küldik, míg maguk klubjuk kényelmében várják, hogy mások önfeláldozásával megnyíljon előttük a hatalom útja. Macek vállalta a diktatúra terrorének és a szerb börtönöknek minden veszélyét; nem azért, hogy maga érjen el valamit, hanem azért, hogy nemzete számára kivívja azt a helyet, mely a népek nagy társadalmában megilleti. Előde, Radic István, fascináó képességei nélkül, de hasonlíthatatlanul nagyobb céltudatossággal és következetességgel, halad azon az úton, mely meggyőződése szerint kitűzött céljához vezet. Nemzetvezéri elhivatásának nyolcadik évéig immár rengeteg csalódást és szenvedést élt át, de töretlen elszánt-sággal állja a további harcot, nem kérdve, milyen sors vár reá.

Július 20-án töltötte be Macek ötvenhatodik évét. Ezt az évfordulót az egész horvátság nemzeti ünnepként ülte meg. Zágrábban kétszázezer ember vonult el vezére előtt és a horvát hegyeken, el a messze dalmát és bosnyák bércekig, mindenütt örömtűzek lángoltak. A diktatúra óta eltelt horvát lobogók ezrei diadalmasan szálltak fel Zágráb házerdejére és a kormányhatalom tehetetlenül torpant meg előttük. Nem akadt horvát újság, még a bérenc-organumok között sem, mely e napokban szembe mert volna helyezkedni a közvéleménnyel.

A horvát nemzet e teljes összeforrásának nagy tüntetése megisméltődött augusztus 8-án, Radic halálának hetedik évfordulóján. Ez volt az első olyan gyásnap, melyen a diktatúra fegyveres ereje nem tépte le a holt vezér koszorúiról a horvát trikolórt.

Az örömnök és a gyásznak e két páratlan ünnepe minden objektív szemléltében megerősíti azt a hitet, hogy Stojadinovic mesterkedései éppoly kevésbé fogják a horvát kérdést megoldani és ezzel a délszláv államot konszolidálni, mint annyi elődének megannyi kísérlete. A horvát kérdés régóta kinőtt a délszláv állam keretei közül, amint már jóval 1918 előtt kinőtt Magyarország keretei közül is. Lehet helyes taktika megpróbálni a horvát kérdés megoldását Jugoszlávián belül, de a megoldás csak akkor fog bekövetkezni, mikor a horvát nemzet visszanyerve önrendelkezését, szabadon kinyilváníthatja akaratát és nemzetközi fórumok ehhez a határozathoz szabják döntésüket.